

זכות אבות ויגיע כפיים

מדרש תהלים (בובר) מזמור קמו

"אל תבטחו בנדיבים - לא יבטח אדם במעשה אבותיו. לא יאמר ישמעאל: אברהם אבי יש לי מחלקו והוא מצילני. לא יאמר עשו: יעקב היה צדיק והוא מצילני, ובזכותו אני נמלט, שנאמר: "אח לא פדה יפדה איש" (תהלים מט ח) - אין אחיו של אדם פודה אותו. אם אין אדם עושה טוב בעולם הזה, לא יבטח במעשה אבותיו ... על מה תבטחו? על מעשיכם, שנאמר: "אם חכמת חכמת לך וגוי" (משלי ט יב) ... אין אדם אוכל ממעשה אבותיו לעתיד, אלא כל אחד ואחד אוכל משלו ... אין לאדם חלק אלא בעמלו, וכן הוא אומר: "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך".

נראה שמקור הרעיון – האסמכתא הקדומה במקרא – הם דברי יעקב ללבן בראשית לא מב פרשת ויצא: "לולי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וַיַּחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עָתָה רִיקָם שְׁלַחְתָּנִי אֶת עֲנִי וְאֶת יָגִיעַ כְּפֵי רָאָה אֱלֹהִים וַיִּוְכַח אֲמַשׁ". מדרש בראשית רבה עד יב מפריד באופן ברור בין שני חלקי המשפט, בין אזכור האבות ובין יגיע הכפיים, ואלה דבריו: "את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים – אמר ר' ירמיה בן אלעזר: חביבה היא המלאכה מזכות אבות. שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות. זכות אבות הצילה ממון שנאמר: לולי אלהי אבי; ומלאכה הצילה נפשות שנאמר: את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח".

וראו עוד במדרש במדבר רבה ח ט: "יגיע כפיך כי תאכל זה הגר שאין לו זכות אבות. וכדי שלא יאמר אוי לי שאין לי זכות אבות כל מעשים טובים שאסגל אין לי שכר אלא בעוה"ז, לכך הכתוב מבשר לגרים שבזכות עצמו יאכל בעוה"ז ובעוה"ב. הדא הוא דכתיב: יגיע כפיך כי תאכל".¹

בא מדרש תהלים לעיל ומשלב את שלושת המוטיבים: זכות אבות, עמל האדם ומעשיו הטובים היינו יגיע כפיים ומעמד הגר שלכאורה אין לו זכות אבות. ומה עושה מדרש זה? ביד האחת הוא מסלק את ישמעאל ואת עשו,² וביד השנייה מכניס את הגר אשר בא לחסות תחת כנפי השכינה. גם מדרש תהלים אינו מסלק לחלוטין את זכות האבות ואינו ממעיט בערכה, הוא רק בא לומר שמחד גיסא זכות זו לא תועיל למי שהרשיע, ומאידך גיסא, שהאדם הצדיק יסמוך יותר על יגיע כפיו ומעשיו ולא יישען (רק) על זכות אבות.³

מחלקי המים

¹ על שני מדרשים אחרונים אלה, הרחבנו לדון בדברינו [זכות אבות](#) בפרשת בחוקותי, ובדברינו [יגיע כפיים](#) בפרשת ויצא.
² נוחא ישמעאל שהוא בן הגר, אבל עשו הוא בנש"ק בן בנש"ק (בנם של קדושים)! בן יצחק ורבקה, נכד לאברהם ושרה! ראו במדרש פסיקתא דרב כהנא פ'סקא יב - בחדש השלישי שהתורה ניתנה "בחדש השלישי, במזל תאומים, שאם ביקש עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה ולבוא וללמוד תורה יבוא וילמד ומקבלו אני" – מובא בדברינו [יעקב ועשו – אחים שונאים](#).
³ ראו המשל הנאה במדרש במדבר רבה ח ב על הצבי שנספח לצאן שהמלך מחבבו מאד: "אמרו לו: מרי, כמה תיישים יש לך, כמה כבשים יש לך, כמה גדיים יש לך, ואין את מזהירנו ועל הצבי הזה? ... אמר להם המלך: הצאן רוצה ולא רוצה כך היא דרכה לרעות בשדה כל היום ולערב לבוא לישון בתוך הדיר. הצביים במדבר הם ישנים, אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם. לא נחזיק טובה לזה שהניח כל המדבר הרחב הגדול ... ובא ועמד בחצר? כך, אין אנו צריכין להחזיק טובה לגר שהניח משפחתו ובית אביו והניח אומתו וכל אומות העולם ובא לו אצלנו?". ראו דברינו [כולנו גרים](#).